

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2019: 46; 382–387 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.46.10077>

УДК 821.161.2.09(092)"19":17.035.3

**«ЧУТИ СЕБЕ УКРАЇНЦЯМИ...»
(ТВОРЧА ДИНАСТІЯ ФРАНКІВ НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ХХ СТ.)**

Наталя Тихолоз

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: ntycholoz@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3968-9162>*

У статті йдеться про долі Франкових дітей – Андрія, Тараса, Петра і Анни, що своїми життєтворчими історіями репрезентують покоління «Молодої України». У розгляді їхніх біографій акцентується на їх творчих здібностях та умовах формування їх як особистостей на тлі тогочасної доби: виховання на лоні природи, заняття спортом, підбір правильної життєтвердної лектури, лібералізм у спілкуванні між собою та з батьками.

Ключові слова: творча династія, Франки, генерація «Молодої України».

У пору, коли відзначаємо сторіччя національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., дуже знаменно, що згадуємо про вибір, покликання та життєві долі Франкових дітей, а разом із ними і про цілу генерацію молодих людей, які на початку ХХ ст. визначили долю України.

Ця генерація здобула в історії назву «Молодої України», а своїм духовним батьком обрала Івана Франка, який задав їй головні орієнтири поступу: ідеал національної самостійності і чітке розуміння того, що цей ідеал не стане суцям без наполегливої праці та боротьби за власні національні інтереси.

Утім, генерації «Молодої України» Франко віддав не лише енергію своєї думки. Він віддав їй те, що було у нього найдорожче: своїх дітей – Андрія, Тараса, Петра і Анну. Про них радянська історіографія воліла мовчати, заклеювавши їх тавром «найгірших творів великого Каменяра». Однак сьогодні маємо відновити історичну справедливість і сказати правду... Бо Франко залишився жити не лише в текстах та ідеях, але й у чині, який реалізували його діти, спадкоємці його роду і народу – спадкоємці і біологічні, і духовні!

Осмилення творчого доробку дітей Івана Франка сьогодні тільки розпочинається. Яскравим прикладом цього є увага громадськості та франкознавців до книги, яка умістила спогади про Івана Франка, художні та публіцистичні твори доньки письменника Анни Франко-Ключко, що вийшла під назвою «Для Тебе, Тату» в упорядкуванні та з передмовою проф. М. Шалати 2010 р [8]. Окремим виданням того-таки 2010 р вийшов також художній доробок та мемуари Петра Франка [5]. 2015 р. побачив світ двотомник Тараса Франка [7]. А 2017 р. уперше з'явилися, зібрані у одній

книзі, тексти пера найстаршого Франкового сина – Андрія [1]. А поза тим, життєписи Франкових нащадків мають на сьогодні ще багато нез'ясованих лакун. Прикрим залишається і те, що не зібрано повністю, розпорошене у вирі кривавого ХХ ст. і їхнє листування між собою та з провідними культурними і політичними діячами того часу. Білими плямами позначені також і епізоди їхньої творчої біографії.

Долі Франкових нащадків є символічною проекцією шляхів існування української інтелігенції у ХХ ст. Вони репрезентують непрості моделі життєвих сценаріїв українців у надскладних умовах історичних катаклізмів: фізичне винищення радянською системою (доля сина Петра Франка), проживання в під'яремній Україні, «на нашій, не своїй землі» (шлях Тараса Франка) та еміграція (шлях доньки Анни Франко-Ключко). Винятком є хіба передчасно обірвана життєва історія найстаршого сина Андрія (1887 р. н.), безвідмовного і найдорожчого батькового помічника, його секретаря й опікуна у часі хвороби, який першим відійшов у вічність у віці 26 років у квітні 1913 р., так і не встигнувши повністю реалізувати себе як творча особистість [див.: 1, с. 7–50].

Іван Франко як батько 4-х дітей не виховував їх під якимось формальним ідеологічним диктатом, не був для них нав'язливим ментором. Він став для них найвищим авторитетом та взірцем. Наснажені його власним прикладом, від нього вони перейняли величезну працелюбність і працездатність, громадську і громадянську активність, чесність, гаряче і щире серце. «Так-то нас, четверо «Франчат», – писала Анна Франко-Ключко, – виростили під дбайливим оком батька, ведені люблячою рукою мами» [9, с. 43]. Діти зростали в атмосфері крайнього демократизму (навіть лібералізму) та пошани до творчості. Мати, Ольга Федорівна, «ні в чому їм не відмовляла» [7, т. 1, с. 742] і ніколи їх фізично не карала, батько ж був взірцем щоденної невсипущої праці для загального добра і поступу. «В нас вдома не було ані змушувань, ані побоїв, ані тілесно переконуючої тростини», – свідчила донька Анна [10, с. 317].

Натомість батьки заохочували своїх дітей до пізнання і творчості власним прикладом. Обоє сповідували принцип свободи руху і творчості, а тому у дошкільному віці не заганяли дітей до книжки (ба більше: Іван Франко вважав, що читання для дошкільнят «шкодить тілесному і духовому здоров'ю дітей» [2, с. 60]). Натомість найкращою книгою дитячого родинного виховання вважали природу. Усі – і дорослі, і малеча – надзвичайно любили прогулянки лісовими околицями Львова, а влітку – мандри мальовничими прикарпатськими селами та гірськими масивами Карпат. Невипадково Івана Франка називають зачинателем туризму у Галичині.

Активний спосіб життя на лоні природи у Франчат у підлітковому і юнацькому віці переріс у гаряче замилювання до руханки і спорту. Відтак сини Івана Франка – Петро і Тарас – стали фундаторами українського спортивного та скаутського руху (поруч з Іваном Боберським, Степаном Гайдучком, Олександром Тисовським, Іваном Чмолою та ін.). 1911 р. з ініціативи Петра Франка утворено організацію «Пласт». Захоплення спортом не минуло даремно. І Тарас, і Петро Франки були не лише членами спортивних товариств «Сокіл-Батько», «Січ», «Україна», а й залишили також у галузі тіловиховання численні розвідки з теорії та історії руханки й змагу, які сьогодні чекають ще на свого уважного дослідника і видавця. Одначе участь синів Івана Франка у спортивному русі тогочасної Галичини – це не лише причинок до історії розвитку фізкультурного руху України поч. ХХ ст., це вагомий факт історії національно-визвольних змагань. Бо саме спортивні і скаутські організації, до яких

належали Франкові сини, були не тільки школою гартування тіла і духу, а й базою національної консолідації української молоді на поч. ХХ ст. «Рішучість, енергію і відвагу [пластуни. – Н. Т.] виробляють собі серед миру, аби на случай війни були готовими на кожний поклик», – писав Петро Франко [6].

Змалечку Іван Франко виховував своїх дітей ретельно підбраною і продуманою лектурою. Письменник сам створив для своїх дітей казки збірки «Коли ще звірі говорили», неперевершеного «Лиса Микиту», «Абу-Касимові капці» та ін. Усі ці тексти були написані так, щоб сформувати у молодого (навіть можна сказати – малого) тоді ще покоління «образовання сильного і до життя спосібного характера» [2, с. 61]. У творчому доробку Івана Франка нема жодної чарівної казки, бо, за його переконанням, не потрібно «розбуркувати молоду фантазію дивоглядними образами заклятих замків, царів, розбійників, драконів та демонів» [3, т. 20, с. 74]. Натомість лектура для дітей і молоді повинна розвивати розум, формувати шляхетність духу, зображаючи життя правдиво, без прикрас. Найкращим зразком такої лектури для малечі письменник вважав казки про тварин.

На Франкових творах виростали не лише його діти. На них зростало ціле покоління. Покоління майбутніх спортсменів, пластунів, усусусів – борців за волю України. «Наше все життя – війна є» [3, т. 4, с. 131], – ці жорстко правдиві слова з Франкової казки «Лис Микита» молоде покоління увібрало з молоком матері. Адже в умовах бездержавної нації вижити, перемогти і утвердити власну державу могло лише покоління сильне (фізично і психологічно, інтелектуально і світоглядно), здатне до змін та до опору, готове до боротьби та до самопожертви.

Тож не дивно, що з початком Першої світової війни домівка Івана Франка спорожніла... Тарас і Петро Франки взяли до рук зброю і пішли боронити свій край. Петро як четар Українських січових стрільців, а Тарас спершу як вояк австрійської армії, а згодом як сотник УГА. Тоді Іван Франко, життя якого неухильно котилося до скону, як ніколи, гостро відчував і розумів, що свобода нації і її власної держави повинна бути окуплена високою ціною, ціною жертв та крові. Він передбачав це ще у своїй поемі «Мойсей». Зараз же він бачив страшні сновидіння, у яких ввижалася йому доля власних нащадків. Одне із таких сновидінь зафіксоване у поезії «Чи віщий сон?», датованій 13 грудня 1915 р. Зболеному поетові уві сні явився син Петро, який в той час перебував у лавах УСС, «явився темний весь, мов темний дух, / В одній сорочці темній, як все тіло» і «провалився в чорну яму, мов у тісну криницю квадратову». «За ним рукою я сягнув – і не спіймав», – пише Франко [4, т. 52, с. 296]. Що це? Сконденсований згусток хвилювань за долю власної дитини, відчуття невідворотності і неминучої смертельної катастрофи, яка чигала над головою Петра Франка, чи страшне пророцтво? Пророцтво, до сповнення якого він не дожив, але яке таки сповнилося. «Чорна яма» радянської системи затягнула Петра Франка у свою криваву глибину.

На фронтах Першої світової війни Петро Франко відзначився як умілий розвідник, відважний вояк та летун, засновник української військової авіації. По війні він – успішний видавець та педагог, учений-хімік (який здійснив 36 винаходів з обробки і переробки молока), плідний письменник, а за своїми думками і переконаннями – «убежденный украинский националист» (у формулах радянських спецслужб). Його слова і вчинки носили виразний антирадянський характер. Він був гідним продовжувачем ідей свого славетного батька та великим патріотом своєї землі. Відтак під

час примусової евакуації зі Львова з початком Другої світової війни **тоталітарна система сталінського режиму фізично знищила Петра Франка**.

Сьогодні можемо з певністю назвати імена убивць Франкового сина. А це – Микита Хрущов, за особистим наказом якого було арештовано Петра, Павло Мешик (нарком держбезпеки УРСР у 1941 р.), Всеволод Меркулов (нарком (міністр) держбезпеки СРСР), Лаврентій Берія (Голова НКВС та Генеральний комісар держбезпеки СРСР). Про це зберігся документ, який сьогодні розсекречений, документ із грифом «совершенно секретно», датований 6 липня 1941 р., у якому Павло Мешик вважає «целесообразным» «расстрелять» Петра Франка, Кирила Студинського та оперного співака Михайла Донця.

Доля старшого сина Тараса також склалась непросто. Після розгрому УГА він улітку 1920 р. потрапив у підмосковний концтабір Кожухів, у 1921–1922 рр. став свідком голодомору у Харкові, постійно перебував під недремним оком російського окупанта. З початком Другої світової війни як кореспондент газет «Самостійна Україна» та «Станіславське слово» відверто відстоював ідею незалежної України, а як член союзу українсько-галицьких комбатантів їздив з лекціями та агітував молодь до вступу у дивізію СС-«Галичина». Звісно, що з приходом радянської влади в Україну допити, доноси, стеження за сином великого Каменяра стали буденними обставинами його життя. Усіляко не сприймав радянську владу, бунтував і не знаходив компромісу. Часто «высказывает клеветнические измышления о советской действительности» [11], – неодноразово значилося у дописах на нього.

Так, Тараса Франка не знищили фізично, як його молодшого брата Петра. Однак, **мешкаючи в Україні, він змушений був мімікрувати і ховати свою справжню духовну сутність**, сутність українського патріота, за маскою радянського франкознавця. І мало хто здогадувався, що насправді його єство залишилося таким, яким воно було завжди. Розраду знаходив у класичній літературі та малюванні акварелями. А поза тим, як свідчила сестра Анна, у своєму органічному українстві «він був прямолінійним і до дрібничковості послідовним. Купував виключно в українських крамницях, говорив всюди по-українському, приятелював виключно з українцями, належав до українських організацій. <...> За свою правдомовність не був люблений, але він з'єднував собі людей делікатністю й культурним виступом» [9, с. 92]. Жив в Україні, але підневільна, уярмлена Батьківщина неймовірно боліла йому...

Емігранткою та бранкою ностальгії судилося стати наймолодшій доньці Івана Франка Анні. Ще перед початком Першої світової війни, у червні 1914 р. вона поїхала на запрошення своєї тітки Олександри Ігнатівич з Хоружинських до Києва. Додому повернутися уже не змогла. У Києві працювала сестрою милосердя у шпиталі, провадила курси української мови для вояків та неграмотних громадян. Її часто бачили на маніфестаціях, мітингах на підтримку соборності та незалежності держави. У добу міжвоєннє мешкала у с. Довге на Закарпатті, а 1939 р. переїхала зі сім'єю до Відня. Коли у Відні 1945 р. енкаведисти арештували її чоловіка, лікаря Петра Ключка, нібито за співпрацю з нацистами, доклала великих зусиль, щоб визволити його з в'язниці. Це їй вдалося. Однак після жорстоких тюремних тортур, із підірваним здоров'ям Петро Ключко прожив уже недовго. Відтак 1948 р. (після смерті чоловіка) Анна з синами виїхала жити до Торонто (Канада).

Діяльною була в культурно-суспільному житті українських емігрантів, часто виступала з доповідями, брала участь у різноманітних виставках, конференціях, зу-

стрічах з громадськістю, публікувалась у діаспорних виданнях і невимовно марила Україною та поверненням до отчого дому. Ностальгія стала невідступною супутницею усього її життя... Але у підрадянській Україні була небажаною гостею. Спецслужби СРСР не дозволили приїхати їй і на столітній ювілей Івана Франка. Змогла відвідати Україну лише двічі: 1967 та 1971 р. Доживала віку на чужині, в Торонто. Думки знову линули на Батьківщину... Марила домом... і Україною.

Завершуючи головну свою працю – книгу споминів «Іван Франко та його родина», – Анна писала: «Наш народ <...> шукає втраченого раю по цілому світі, а рай – тільки в Батьківщині. І, втрапивши його, ми далі мандруємо й далі шукаємо» [9, с. 129]. Не знайшла раю на чужині. Залишила його на Батьківщині. Батьківщині своїй та своїх батьків. Свого роду й свого народу. Батьківщині, яку зберегла у своєму серці.

* * *

Взоруючися на життєвий і творчий чин Івана Франка, Франчата стали гідними дітьми свого великого батька.

Франкові діти змалечку усвідомлювали ту велику відповідальність, яку поклала доля на їхні плечі разом із прізвищем їхнього славетного батька. Доля була до них жорстока. Не всім їм вдалося повною мірою зреалізувати власні таланти, дорівнятися до власного покликання. А все ж печать франківського духу вони гідно пронесли через усе життя – як клейнод, як хоругву, як заповіт. Франчата вирости, щоб стати Франками. І їм це таки вдалося, всупереч усім історичним та життєвим випробуванням. Тож сьогодні, коли Україна знову в огні воєнного лихоліття, коли все нові й нові герої багрянять стяг української свободи своєю молодого кров'ю, і ми маємо твердо пам'ятати непроминальні франківські заповіді. Настала наша черга усвідомити себе дітьми Франка. Від цього залежить майбутнє тепер уже наших дітей.

REFERENCES

1. Франко А. *Найдорожчий помічник: творчий доробок / Передм., упоряд і коментарі Н. Тихолоз*. Львів: [Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка], 2017. 248 с.
2. Франко І. *Женщина-мати // Друг*. 1876. № 4. С. 60–62.
3. Франко І. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1976–1986.
4. Франко І. *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 2008–2011.
5. Франко П. *Доробок / Упоряд. П. Франка*. Львів, 2010.
6. Франко П. *Пластуни // Діло*. 1911. Ч. 268. (2 грудня).
7. Франко Т. *Вибране: У 2-х томах / Упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз*. Івано-Франківськ: Сеньків М. Я., 2015. Т. 1. 964 с.; Т. 2. 760 с.
8. Франко-Ключко А. *Для Тебе, Тату. / Упоряд, автор вступ. статті і комен. М. Шалата*. Київ: Ярославів вал, 2010. 578 с.
9. Франко-Ключко А. *Іван Франко і його родина: Спомини*. Торонто: Ліга визволення України, 1956.
10. Франко-Ключко А. *Як учив і виховував Іван Франко нас, своїх дітей / Публ. В. Бонь // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів: Каменяр, 2007. Вип. 7. С. 317–320.

Архівні джерела

11. Франко Т. И.: Дело-формуляр (ГДА СБУ. Арх. 1709. С-3249).

**«TO FEEL YOURSELF LIKE UKRAINIANS...»
(THE CREATIVE DYNASTY OF THE FRANKO'S FAMILY
AT THE CROSSROADS OF THE 20 TH CENTURY)**

Natalya Tykholoz

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine*

e-mail: ntykholoz@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3968-9162>

The article considers the fate of Franko's children – Andriy, Taras, Petro and Anna, who belonged to the generation of «Young Ukraine». The study of their biographies focuses on their creative abilities and the conditions of their formation as individuals against the background of that time: education in the bosom of nature, sports, selection of the right life-affirmation lecture, and liberalism in communication with each other and with parents. Children grew up in an atmosphere of democracy and respect for creativity, they were never punished physically. All of Franko's family were very fond of travel and leisure in nature. Active lifestyle later grew into great sympathy for the sport. As a result, the sons of Ivan Franko – Petro and Taras – became the founders of the Ukrainian sports and scout movement (along with Ivan Bobersky, Stepan Haiducko, Olexander Tysovsky, Ivan Chmola, etc.). In 1911, on the initiative of Petro Franko, the organization «Plast» was formed. Both Taras and Petro Franko were not only members of the sports societies «Sokil-Father», «Sich», «Ukraine», but also left numerous scientific works about the upbringing of the body in the field of the theory and history of sport. From a young age, Ivan Franko brought up his children with a carefully selected and thoughtful lecture, such that should develop the mind, form the nobility of the spirit, depicting life truthfully, without decoration. According to the writer, the best example of such a book for small children is fairy tales about animals. Not only had his children grown up on Franko's works. On them a whole generation was brought up. Generations of future sportsmen, Plastuns, Legions of Ukrainian Sich Riflemen, which were fighters for the freedom of Ukraine.

The fate of Franko's descendants is a symbolic projection of the ways of the Ukrainian intellectuals in the 20th century. They represent difficult models of life scenarios for Ukrainians in the difficult historical cataclysms: the physical extermination by the Soviet system (the fate of the son Petro Franko), residence in the occupied Ukraine (the path of Taras Franko) and emigration (the way of the daughter Anna Franko-Klucko).

Key words: creative abilities, Franko's children, generation of «Young Ukraine».